

Bulletin of Science and Education

**ВІСНИК НАУКИ ТА
ОСВІТИ**
ISSN 2786-6165 (online)

Nº 2(44) 2026

Видавнича група «Наукові перспективи»

Християнська академія педагогічних наук України

«Вісник науки та освіти»

№ 2(44) 2026

Київ – 2026

- Калашник О. О.** **502**
*ПРИЧНА ДРАМА «ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ» ІВАНА ФРАНКА У
ПОЕТИЧНО-ХОРЕОГРАФІЧНІЙ ПОСТАНОВЦІ: ОСОБЛИ-
ВОСТІ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОГО ПЕРЕКОДУВАННЯ*
- Камінська О. І.** **518**
*ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ КЕЙС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ
МОВИ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ*
- Корнієнко І. В., Сковородецька Р. А.** **529**
*КРИМСЬКОТАТАРСЬКА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ФОРМУ-
ВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СХІДНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ*
- Коробова І. О., Регушевська І. А., Назаренко Н. Г.** **544**
*ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТО-
ДІВ І ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З
УКРАЇНСЬКОЇ ТА ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ
ОСВІТИ СПОРТИВНОГО СПРЯМУВАННЯ*
- Косенко А. В., Дідковська Т. Л., Сорочан О. В.** **558**
*СЛЕНГ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНИХ
МОВОЗНАВЧИХ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ*
- Крепель В. І., Ганецька Л. В.** **571**
*КОЛЬОРАТИВИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ВІД НОМІНАЦІЇ ДО
ПРАГМАТИКИ*
- Кузьмич О. А.** **588**
*ФЕНОМЕН ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ
О. Н. МУШКУДІАНІ (1938 – 2025 рр.)*
- Кукушкін В. В., Артиш О. О.** **598**
*КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У
БРИТАНСЬКОМУ ТА АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТАХ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ*
- Куций І. П., Куца Л. П.,** **612**
*ПАМ'ЯТЬ АВТОРИТЕТНОГО СЛОВА В «ІСТОРИЧНОМУ
ЗМИСЛІ» ІВАНА ФРАНКА*

УДК 821.161.2.09 Франко: 930.85: 930.1

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)-612-626](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-612-626)

Куций Іван Петрович доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичної науки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0002-3556-1962>,

Куца Лариса Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-4877-9626>

ПАМ'ЯТЬ АВТОРИТЕТНОГО СЛОВА В «ІСТОРИЧНОМУ ЗМИСЛІ» ІВАНА ФРАНКА

Анотація. У статті розглянуто вірші, які увійшли до поетичного циклу І. Франка «На старі теми». У них художньо відтворена еволюція історичної свідомості автора. Акцентовано на ролі книжного джерела, що його І. Франко розглядав на зламі XIX-XX століть як рятівний «архів» української історії. Простежено, що книгу і загалом книжний елемент автор вважав пам'яттю-оснотою, яка могла виконувати пріоритетні завдання на етапі зазначеного періоду. Пам'ять потрактовано як вагомий чинник формування історичної «інфраструктури», яка володіє здатністю впливати на зміну суспільності, актуалізувати у потрібні моменти духовні ресурси української ідентичності. Специфіка суб'єктної форми викладу (автор-суб'єкт) полягає в розгортанні пам'яттєвого концепту мудрості, що постає одним із визначальних у франківській ціннісній ієрархії. Пам'ять автора конструюють біблійна і церковно-слов'янська лексика, висловлювання із Святого Письма, книжні сентенції, речитативний ритм, пророчий пафос, що спрямовують пам'ять читача у простір епохи, яку І. Франко інтертекстуалізував.

У статті розгортається поняття «історичного зміслу» І. Франка як його здатності адекватно оцінювати історичні масштаби тогочасних державницьких дискурсів у європейських вимірах. Акцентовано, що Слово про похід – це слово про сьогоденне, про «скорботну пору» української дійсності початку XX століття. Зазначено, що кордоцентричний пафос творів циклу стимулювало Святе Письмо, що підтверджено змістовим наповненням і повторюванням лексеми «серце». Вказано, що епізоди зі

«Слова...» і Київського літопису визначили формально-змістову поставу суб'єкта віршів, а також вплинули на поезику, зокрема на ритміку поезій циклу. У статті констатується, що основним ідейним пунктом вивершення подій для ліричного суб'єкта стає порив Ігоря (зачерпнути з «Дону великого»). Підкреслено, що ідейні тенденції автора «Слова...» та ліричного суб'єкта вірша «І досі нам сниться...» співпадають. Зазначено, що останній охоплює зором своєї свідомості часовий плин понад вісім століть. Таким способом відбувається міжпоколіннева передача інформації і формується стійкість багатовікової пам'яті. Підсумовано, що вірші циклу «На старі теми» становлять пам'яттєву систему нової естетичної реальності, яка, завдяки поетичній майстерності І. Франка, набуває вершинного узагальнення, ілюструє націєтворче наповнення «історичного зміслу» автора циклу.

Ключові слова: слово, авторитетне Слово, культура, книга, метафори пам'яті, «історичний змісл», рефлексії.

Ivan Kutsyi Doctor of Historical sciences, professor of History of Ukraine, Archeology and Special Branch of Historical Science Department of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0002-3556-1962>

Larysa Kutsa, PhD (Philology), Docent of Department of Philological Disciplines of Elementary Education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-4877-9626>

THE MEMORY OF THE AUTHORITATIVE WORD IN IVAN FRANKO'S «HISTORICAL SENSE»

Abstract. The article examines the poems included in Ivan Franko's poetic cycle «*On Old Themes*». These works artistically reproduce the evolution of the author's historical consciousness. Particular emphasis is placed on the role of the bookish source, which Ivan Franko regarded at the turn of the nineteenth and twentieth centuries as a salvific «archive» of Ukrainian history. It is demonstrated that the book, and the literary element in general, was perceived by the author as a foundational memory capable of fulfilling priority tasks during that period. Memory is interpreted as a significant factor in shaping the historical «infrastructure» endowed with the ability to influence social transformation and to actualize, at crucial moments, the spiritual resources of Ukrainian identity. The specificity of the subject form of narration (the author as subject) lies in the unfolding of the mnemonic concept of wisdom, which appears as one of the defining elements in Franko's value hierarchy. The author's historical memory is

constructed through biblical and Church Slavonic vocabulary, quotations from the Holy Scripture, bookish sententiae, recitative rhythm, and prophetic pathos, all of which guide the reader's memory into the space of the epoch that Ivan Franko intertextualized.

The article elaborates on Franko's concept of the «historical sense» as his ability to adequately assess the historical scope of contemporary state-building discourses within European dimensions. It is emphasized that the *Tale* about the campaign is also a word about the present i. e. about the «sorrowful time» of Ukrainian reality at the beginning of the twentieth century. It is noted that the cordocentric pathos of the cycle was stimulated by the Holy Scripture, as evidenced by the semantic content and repetition of the lexeme «heart». Episodes from the «*Tale...*» and the Kyiv Chronicle determined the formal and semantic position of the poetic subject and influenced the poetics, particularly the rhythm of the poems in the cycle. The article states that the main ideological culmination of events for the lyrical subject becomes Ihor's impulse (to draw from the «great Don»). It is underlined that the ideological tendencies of the author of the «*Tale...*» and of the lyrical subject of the poem «*And Still We Dream...*» coincide. The latter embraces, within the scope of his consciousness, a temporal flow spanning more than eight centuries. In this way, intergenerational transmission of information occurs and the durability of centuries-old memory is formed. The article concludes that the poems of the cycle «*On Old Themes*» constitute a mnemonic system of a new aesthetic reality which, thanks to Ivan Franko's poetic mastery, attains a supreme level of generalization and illustrates the nation-building content of the author's «historical sense.»

Keywords: word, authoritative Word, culture, book, metaphors of memory, «historical sense», reflections.

Постановка проблеми. У перші десятиліття ХХІ століття окреслюються нові перспективи міждисциплінарного синтезу, який увиразнює дослідницькі тенденції. Однією із таких тенденцій є «поворот» до пам'яті про минуле, яка опинилася у зоні різноманітного змістового наповнення і такого ж різноманітного диференціювання. Сьогодні найінтенсивніший дослідницький інтерес в Україні фіксується у контексті історичних наративів, точніше у сфері історичної пам'яті. Дещо раніше, наприклад, у роки автобіографічного буму 80-х рр. ХХ ст., пам'ять, науково «опрацювавши» офіційні автобіографії книжкового зразка, образно домінувала в художніх автобіографіях. Вона – як пам'ять-спогад – сконструювала потужний автобіографічний дискурс, змодернізувала представлення про ідентичність як про поєднання пам'яті та уяви. У попереднє століття, зокрема на межі ХІХ–ХХ ст., у творах класичної літератури, в тому числі і

ліричних, видозмінювалась також і визначальна форма викладу – у центрі поставав автор-суб'єкт, зорієнтований на вираження історіософської концепції людини, яка мала б значно ширший історіософський погляд на життя та українську історію. Такий автор-суб'єкт на першому плані представляв авторитетне Слово. Авторитетне Слово – це насамперед Слово Святого Письма, «поучення» книжне, закон і правило життя. Слово давнього письменства – авторитетне, воно долає межі часу. І. Франкові, щоб актуалізувати авторитетне Слово як «нову естетичну реальність» (В. Корнійчук), треба було регенерувати «старі теми». У такому випадку формувалися різні моделі пам'яті та історичні контексти. Назва циклу І. Франка «На старі теми», твори якого ми беремо для аналізу, вказує на «територію» пам'яті автора – події відбувалися давно, колись, у драматичні часи історії. Ці події «не в степах куманських», а в серці автора, в його «таємних глибинах». Відбувалася таким чином еволюція історичної свідомості І. Франка, її ідейні акценти зміщувалися.

Аналіз найновіших досліджень і публікацій. Дослідники акцентували на ролі книжного елемента у творах І. Франка зламу віків, зокрема на підсиленні ідеї ваги Слова у творчості, а також і в громадянському суспільстві, у тому суспільстві, яке потрібно було ще будувати. У названий період посилену увагу І. Франка привертає книжний елемент, книжне джерело. О. Пахльовська зазначала, що він «з велетенським історичним чуттям навернувся до ідеї Книги як рятівного «архіву історії». В розумінні І. Франка Книга «знову стає творчим фундаментом нації» [5, с. 26; 27]. В. Корнійчук зауважував, що на початку віку І. Франко відчув, що його ідеали «не зблідли» – він «повів спокійну, виражену розмову з епохою, що стала на порозі грандіозних потрясінь» [7, с. 136].

Синтезувавши вершини влади духу, інтенсифікацію публічної діяльності і «творчого ремесла», він чітко побачив своє призначення – зосередження уваги на насущних проблемах суспільності, на «тій великій історичній силі», яка спроможна змінити цю суспільність. Йшлося про те, щоб, як писав сам І. Франко, «витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю» [13, т. 45, с. 405]. У франкознавчих студіях йдеться про глибокий «історичний змісл» І.Франка, про його здатність безпомилково рецептувати історичний масштаб тогочасних подій у європейських вимірах. О. Забужко підсумовує, що І. Франко чітко усвідомлював характер переходової доби. Він не сумнівався, що зміни, які відбуватимуться у надрах сусідніх імперій, «будуть глобальними і що подальша доля України цілком залежатиме від того, наскільки вона сама, як колективний суб'єкт, виявиться дозрілою, дорослою...: до-рослою – до самовладного й самодіяльного історичного життя...» [4, с. 60-61]. Це було

«доказом того, наскільки авангардним, посунутим наперед порівняно із сучасниками був його «історичний змісл» [4, с. 61]. Є. Нахлік в одній із найновіших франкознавчих студій наголошує, що Франкова діалектика загальнолюдського та національного не була статичною. Допускаючи в майбутньому здобуття незалежності України, «тобто стаючи національним державником, Франко у своїй націософії не замикався на націєцентризмі, не вважав розвиток нації самодостатньою і кінцевою метою еволюції людства... Лейтмотивом Франкової публіцистики стає імператив виховання державницької національної свідомості...» [11, с. 291].

У надважливій справі виховання державницької національної свідомості потужним дієвим чинником є історична пам'ять. Як ілюструє об'єкт дослідження творів І. Франка у названій статті («На старі теми»), саме історична пам'ять здатна формувати свідомісні конструкти для кількох поколінь. Вона, як пише Л. Нагорна, «розставляє акценти, розподіляє пріоритети й визначає реакції». Призначення пам'яті – «робити події сучасними», наповнювати прагматичні рефлексії щодо минулого життям сьогодення [10, с. 18]. Дослідник пам'яті О. Гриценко інтерпретує її як підсистему з певними функціями та надзавданнями, яка мусить включати своєрідну «інфраструктуру», що має здатність накопичувати і зберігати «достатньо повну і адекватну інформацію (знання)..., а в потрібні моменти – актуалізувати (переосмислювати) й використовувати її з метою самозбереження, саморегулювання, саморозвитку спільноти» [3, с. 13]. Варто наголосити, що Л. Нагорна акцентує на потребі зосередження саме на культурі історичної пам'яті. Оскільки, зазначає вона, якраз культурі під силу формувати систему загальноприйнятих у соціумі норм, обмежень чи моральних заборон: «Там, де закінчується простір культури..., починається простір варварства» [8, с. 14]. Як пише Л. Нагорна, у контексті конфліктів «різних пам'ятей» жодна з них не може оминати історичної пам'яті, бо це б означало стати осторонь «духовного ресурсу цивілізації, пантеону національної ідентичності, основи культури і моральності» [10, с. 8]. І. Констанкевич акцентує на вагомості концепції біографічної пам'яті М. Пруста: «Його інтерпретація пам'яті вплинула на всю літературу ХХ ст.» [6, с. 39].

Сучасні вчені не оминають проблеми взаємин історії та історичної пам'яті. Варто розглянути специфіку цих взаємин у тлумаченні Я. Грицака, подані у цікавому есеїстичному стилі: «... Історична пам'ять має таке саме відношення до справжньої історії, як наркотик до ліків – вона дає відчуття швидкого задоволення, але не ліквідує хворобу. Наші ж сучасні хвороби ... вимагають звернутися до довготривалої історії, ... глибинних течій минулого, які продовжують впливати на наше сучасне» [2, с. 18].

Мета статті – проаналізувати твори циклу «На старі теми» як нову естетичну реальність, яка набуває, завдяки пам'яті, вершинного історіософського узагальнення, розкриває націєтворче наповнення «історичного зміслу» І. Франка.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XIX – на початку XX століття об'єктом Франкової обсервації постає сфера творчості. У його компетенції домінує націософська проблематика. Найавторитетніший на сьогодні дослідник націософії І. Франка Б. Тихолоз узагальнює, що націософія передбачає насамперед філософське осмислення вічних питань буття нації, хоча це осмислення мусить відбуватися, підкреслює він, «на конкретному прикладі». Звернення до проблем націософії спонукає звернутися до концепту мудрості як одного із визначальних у франківській ціннісній ієрархії. Б. Тихолоз резюмує: «Одним із найважливіших джерел мудрості є «поучення книжне», а відтак – письменство, письмо і письменність. ... Культ книги як «світу символів»... фіксується в лаконічній формі славетного афоризму: «Книги – морська глибина: / Хто в них пірне аж до дна, / Той, хоч і труду мав досить, / Дивнії перли виносить» [12, с. 214]. Окреслену сентенцію можна вважати декларацією творчого кредо І. Франка, «книжний» талант якого відзначається високим ступенем інтертекстуальності та «літературності». Його письменницька і дослідницька пам'ять увібрала численні алюзії, цитації, ремінісценції, переробки, варіації світових сюжетів, образів, мотивів тощо. Книжна мудрість не дається йому в «рецептурному вигляді» – це «джерело, потенція духовного самовдосконалення особистості...» [12, с. 214].

Твори «на старі теми» перебували у полі Франкової обсервації з іншими типами дискурсів, зокрема з мовою, історією, публіцистикою, філософією, історіографією. Кожен із дискурсів має свою модель пам'яті. Як зазначає А. Ассман, «проблема пам'яті, наскільки її вдалося прояснити через низку розмаїтих прикладів, проникає в образи. Ці образи слід розуміти... як образи-думки, які можуть сприяти висвітленню нових аспектів надскладного феномена» [1, с. 187]. На етапі Франкової еволюції естетичної свідомості, окресленому як «трансцендентність художнього слова» (В. Корнійчук), суб'єктна форма викладу виявилась досить вдалою. Із дванадцяти поезій циклу «На старі теми», сконструйовані із фабульних елементів, дев'ять представляють однорідну форму суб'єктної свідомості. У змістовому плані вони спрямовані на діалог із Франковими сучасниками – «братами», «мужами», «всіма народами», з «байдужістю сірою» або ж конкретно з русофілом Антоном Петрушевичем. Цей адресатний ряд засвідчує суспільно-національну свідомість суб'єкта викладу, який постає у центрі розлогого історіософського дискурсу. Суб'єкт викладу хоча і «semper

тіро», уже не у ряду «тисяч таких самих» чи «мільйонів невсипущих рук» – він відверто висловлює себе як поета-пророка, який представляє культурне середовище. Його творчість стає підвалиною проєкту нації. Дослідники пишуть про цикл «На старі теми» як про цикл-палімпсест. Це новаторська мозаїка алюзій, ремінісценцій, апікацій, пародій, соціальних ідіом, ритмічних структур, автоінтертекстів. У віршах циклу виходять на поверхню світоглядні позиції, національна та соціальна свідомість суб'єкта викладу. Як констатують дослідники, саме у циклі «На старі теми» проблема «особа і суспільство», «митець і народ» набуває вершинного філософського узагальнення. Структура авторської свідомості віршів моделює духовний світ особи, що піднеслась до епохальної свідомості свого сучасника у найповнішому і найбагатшому вияві його духовного досвіду. Висловлене яскраво ілюструє мовець в особовій формі «я» у діалогізованих творах «Було се три дні перед моїм шлюбом...» та «На ріці вавилонській – і я там сидів...».

Відлуння традиції дають об'єктивний матеріал для розшифрування глобального внутрішнього світу суб'єкта викладу, а звідси – інтертекстуальної стратегії. Оскільки предмет стратегії («Слово о полку Ігоревім» та Святе Письмо) був до появи збірки «Semper тіро» певною мірою осмислений в українській науці про літературу, то І. Франко – як автор циклу «На старі теми» – фактично поставав, за висловом Е. Касперського, «критиком накопиченого знання» [9, с. 531]. Більшість віршів циклу задані епіграфами із «Слова о полку Ігоревім» чи Святого Письма. Речитативний ритм, пророчий пафос, книжні сентенції, церковнослов'янська і біблійна лексика артикують смисловий діалогізм, орієнтують читача на відчуття духовного світу автора і на сприйняття епохи, яку він інтертекстуалізував. Цей тип автора засвідчував інтелектуалізацію літератури засобами книжності. Як зауважила О. Пахльовська, «зробив «небезпечну» для поета річ: ... сміливо ввів у поезію теми й вислови «непоетичні», вербалізував явища, які до того були за порогом поетичного сприйняття» [5, с. 27–28].

Перший вірш циклу «На старі теми» – «Чи не добре б нам, брати, зачати...». Суб'єкт в особовій формі «ми» мовить «скорбне» звернення – про громадянську місію Слова. Слово про похід – про пекучі проблеми української дійсності початку ХХ ст. («скорботна пора»), яка позбавлена «мужеського збору», тобто національної єдності. Як відомо, ще у 1873 р. Франко-перекладач звернувся до «Слова о полку Ігоревім». Значно пізніше, після виходу збірки «Semper тіро», у 1914 р., у незакінченій розвідці «Літописна основа «Слова о полку Ігоревім» він акцентував на фактах виступу у 1183 р. князя Ігоря Сіверського проти руських князів разом з половцями, що спричинило його невдачі. У «діалозі» текстів, що

перебувають у паратекстуальних відношеннях, промовляють двоє: автор-суб'єкт вірша І. Франка і автор «Слова о полку Ігоревім». Прототекст таким чином виконує функцію духовного завдатку у Франкову епоху, а суб'єкт Франкового тексту робить зусилля, щоби його сучасність «до-росла» до державницької ідеї «Слова о полку Ігоревім». Так середньовічний текст постає відкритою структурою, до якої Франко-«книжник» приєднується і змінює її на свій розсуд.

Потужний кордоцентричний пафос творів циклу І. Франка стимулювало Святе Письмо. На початку ХХ ст., як відомо, філософія серця досить таки актуалізувалася. До її саморозгортання спричинилася європейська філософія життя. «Серце» означає не лише місце зустрічі людини з Богом чи внутрішню суть людини. У єврейській мові його змістове наповнення стосується не лише почуттів, але й думок, намірів, рішень і загалом може зводитися до суто інтелектуального аспекту. Серце може поставати місцем свідомих рішень. Автор у творі «Чи не добре ж нам, брати, зачати...» говорить не просто про серце, а про «таємні глибини сердечні», адже серце – поза зовнішнім спогляданням, у ньому може критися людська дволикість. Навіть цар Давид дорікав землякам, що «не були, як батьки їхні, – ...поріддя із серцем змінливим» [Пс. 78:8]. Відомо, що І. Франко ототожнював своїх сучасників з ізраїльським народом. Автор в аналізованому вірші демаскує облудність своїх сучасників (за І. Франком, «невластивих християн»), бачить їхні хиби, які стають загрозливими для існування української нації. Ситуація наказувала реальному авторові відійти від політики, взятися за справу «найбільш пожаданої» внутрішньої консолідації, довершення якої бачив у перспективі. Йшлося насамперед про інтелектуальний і моральний розвиток у Галичині. Звідси суб'єкт мовлення переконує розпочати справу консолідації «як мужам», а не «як дітям у дзвінки бряжчати». Цю фразу можемо виводити із нещадних драгоманівських характеристик ментальності галичан, які, мовляв, хотіли би «праці в оперних формах – з прапорами, оркестрами...». Ліричний суб'єкт, усвідомлюючи драматизм української ситуації, труднощі «тяжкого перелому», не впадає у песимізм. Йому йдеться про «будущину». Першозавдання у проекті «будущини» сформульоване досить чітко: «Вирвім з коренем ту коромолу, / Що з малого гріх великий робить, / Що нечаяно брата братом гнобить, / Щоб засісти з ворогом до столу» [13, т. 3, с. 148]. Риторичні запитання в останній строфі вірша «Чи не добре б нам, брати, зачати...» впритул підходять до «червоточин» (С. Петлюра) українського національного характеру: «Чи ще мало в путах ми стогнали? / Мало ще самі себе ми жерли?» [13, т. 3, с. 148].

Важливо додати, що згадку у «Слові...» про переяславського князя Володимира Франко-дослідник вважав незрозумілою («темним місцем»)

поза змістом літописного оповідання 1185 р. Його І. Франко широко цитував у розвідці «Літописна основа «Слова о полку Ігоревім». Він акцентував, що рани Володимира у поході Ігоря 1185 р. були не смертельними і наголошував на останньому подвигів князя, коли той, одужавши, виступив в похід проти половців у 1187 р., про що йдеться у Київському літописі. Літописний уривок із поетичним відтворенням чеснот Володимира та переживання його смерті, що стала глибокою раною для русичів («О нем же Украина много постана»), привернув пильну увагу Франка-дослідника. Саме у цьому літописі він констатував «найстарше свідоцтво про вживання назви «Украина» [13, т. 39, с. 444]. Вважаємо, що ці два епізоди (із «Слова...» і Київського літопису) вплинули на цілісність формально-змістової постави ліричного суб'єкта у вірші «Крик серед півночі в якимсь глухім околі...». Ремінісценцією із «Слова...» є риторично-питальна градація та ритміка, що підсилюють тривогу розповідача: «Чи вмер хто й свояки ридають по вмерлому? / Чи хто поранений конає в чистім полі?» [13, т. 3, с. 152].

«Невідомий співак походу степового», за І. Франком, це один із визначальних образів твору. Це той, хто володіє авторитетним Словом. Він також належить до ремінісцентних образів поезії. Означення «невідомий» є натяком на автора «Слова...». У поезії «Крик серед півночі в якимсь глухім околі...» особистісне начало розповідача відступає на другий план. Його творіння диктується пам'яттю, яка виходить за межі авторської сутності, – «новим» походом, конкретизованим апікацією «За землю Руськую, за рани Ігореві». Це та подія відродження у діалозі забутих смислів, які в певні моменти діалогу мусять ожити у новому контексті. У результаті маємо дуже близькі патріотичні постави двох «невдомих співаків», що підтверджує і заявлена у статті «Українці» (1906) Франкова рецепція «Слова...»: поема «відзначається вишуканістю стилю; особливо хвилює патріотизм автора...» і далі: «...Поема про похід Ігоря не є єдиною піснею давньоруської літератури» [13, т. 41, с. 165].

В аналізованому вірші «найвищим виявом розпуки» (В. Корнійчук) постає лексема «рани», що належить до таких, яких І. Франко не міг «позбутися» і в інших творах. Зізнавався, що деякі образи «врізалися» в його душу так глибоко, що і на пізніших етапах творчості не міг їх змінити, хоча би «того треба було для вигладження композиції» (З листа до М. Драгоманова). Названа вище лексема артикульована і в прозовому жанрі, зокрема в написаному у 1905 р. оповіданні «Під оборогом». Коли над лісом загриміло, то Миронові вчулося: «Рани! Рани! Рани!». Хлопчик майже фізично відчув болі дуба, що «конає» [13, т. 22, с. 40]. Вжиті експресивні ілюстрували погляди І. Франка на роль емоційного начала у художньому

твори, висловлені у «Секретах поетичної творчості», – розворушували «чуття» читача, забезпечували «яrkість», «тривкі вібрації» і особливо «вище, символічне значення» образів. Висловлене підтверджує потребу уточнення інструментарію із проблем пам'яті. Якщо навіть, як вказує Л. Нагорна, перша скрипка у цій царині належить історикам, все-таки у майже безмежному міждисциплінарному просторі теорії пам'яті вчені живляться семантичними запозиченнями із суміжних галузей наукового знання. Адже «історична пам'ять – це насамперед мовномисленнева система, яка цілком підпадає під поняття дискурсу і, в свою чергу, входить у систему різних дискурсів – наукових, політичних, культурних і цілого ряду інших» [10, с. 29].

Епіграф в історіософській медитації «Де не лилися ви в нашої бувальщині» вказує на той епізод зі «Слова...», у якому йдеться про жіночу «тоску», плач від «печалі жирної», коли князі почали «сами на себе крамолу коваху...». Епіграф задає творів композиційну форму, в якій зреалізовується його смислова перспектива як заголовок, і постає вказівкою на осягнення позатекстуального простору. Без цього епіграфа-заголовка (при першому видрукуванні в «Літературно-науковому віснику» у 1902 р. епіграфи аналізованих творів були заголовками) інтертекстуальна стратегія суб'єкта останнього вірша видавалася б дещо притіненою.

Визначальним композиційним елементом у структурі «Слова...» є епізод плачу Ярославни, що викликав у митців більший інтерес, ніж образи князів. Франка-дослідника зацікавлювала «сильна індивідуальна закраска» автора «Слова...». Той факт, що у циклі «На старі теми» кільком віршам із ліричним суб'єктом І. Франко надає епіграфи із тексту «Слова...», оминаючи при цьому «плач» Ярославни, засвідчує його особисту франківську «ціху». Її простежуємо у поезії «Де не лилися ви в нашої бувальщині...», у якій епіграф є сигналом для глибшого ідейного прочитання твору. Додамо, що першоджерело тут перекривається авторським узагальненням, яке спостерігли франкознавці: «...В «Semper tiro» пропорція «свого» і «чужого» змінюється на протилежну, засвідчуючи вищий рівень оригінальності авторського переосмислення «вже читаного»...» [12, с. 247].

«Сигнал» плачу руських жон розгортається у свідомості суб'єкта у надтрагічну візію жіночого горя: «половеччина», «князівська удалщина», «лядщина», «панщина». Названі топоси у першій строфі уточнюють, що йдеться саме про «руські» сльози жіночі. Хоча Франко простежував, що «виображення» про силу людських сліз було загальнолюдською проблемою (це підтверджували його студії над німецькими, польськими, індійськими народними піснями). У будь-якому суспільстві існує власний смисловий континуум пам'яті, який зосереджує у собі її ціннісні коди, символи,

морально-етичні норми. Саме вони є засобами міжпоколіннєвої передачі інформації і відзначають стійкість пам'яті. Дія пам'яті уподібнюється «до хвилі, яка переносить інформацію, незалежно від того, чи усвідомлюють дійові особи пам'яті свою роль у цьому процесі» [8, с. 9]. Така «репрезентація минулого» (П. Рікер) постає фактично реконструкцією, тобто результатом інтенцій, побажань, намірів. Плач руських жон якраз і постає такою репрезентацією минулого.

Символом перемоги у княжій Русі було напитися води із ріки на землі ворога. Спочатку князь Ігор хотів хоча б поглянути на «синій Дон» у землі половецькій. Справжні ж його помисли – перемогти. Незважаючи на попередження природних сил, він іде зачерпнути з «Дону великого». Рішучість перемагає, і князь готовий померти, але «испити шоломомь Дону». Порив Ігоря стає основним пунктом відліку подій у намірі ліричного суб'єкта. Глибинне почуття князя, висловлене у «Слові...», Франко виносить епіграфом до поезії «І досі нам сниться...», з текстом якої цей епіграф перебуває у паратекстуальних відношеннях. Ідейний зміст поезії також нагадує читачеві про тенденції автора «Слова...», оскільки співпадає із тим, що «маниться» авторові. Останній поринає у розлогий простір пам'яті – охоплює зором своєї свідомості часовий плин понад вісім століть. Він єднається зі своїми сучасниками у єдиній національній сутності: «І досі нам сниться, / І досі маниться / Блакитного того Дону / Шоломом напитися» [13, т. 3, с. 153]. Франків Дон «блакитний». Це не є випадковий факт, адже далека синява видається ще привабливішою блакиттю. Ця далека блакитна вода стає наче «мрією-свободою». Автор використовує різкий художній ефект: сконденсовує часопростір від часів «Слова...» до своєї сучасності аж до мінімуму. Часи і люди єднуються, їх представляє суб'єкт у формі «ми»: «Якби-то над Доном стали ми рядами», «то вже б ми над Бугом, Сяном не дались нікому».

Лукавство князів; розбрат, що у ньому люди гинули так само, як в битвах з ордами; обман і, як результат, поразки, подібні до бенкетів, на яких кривавого вина не ставало, – це біль Франкового суб'єкта початку ХХ ст. Підкреслимо, що І. Франко у листуванні часто нарікав на занепад моральності серед «безпринципних» і «безхарактерних» земляків, яких ніщо не «загрівало» до українства; «домашні шпіони» стежили за кожним його кроком і він не міг у публіцистиці «договорювати до крайнього слова», мусив вдаватись до «розриваної логіки». Коли пробував звести українців і галичан «до купи», то спостеріг, що до останніх на «великій Україні» ставляться «як до якоїсь непотрібної причіпки, котра для українського діла – п'яте колесо у возі». Уже у 80-х рр. І. Франко «не мав нервів» витримувати «слимакового» галицького поступу. Автор боляче простежує цю

довготривалу тяглість: «Ліниво-ліниво, / Як Донові хвилі, / Плили віки за віками, / Наш гаразд розмили» [13, т. 3, с. 154]. Суб'єкт з гіркотою констатує те, що сталося над «тим» Доном, яку «дань» від нього прийшлося «приймати». Трагізм спостереженого підсилюється анафорою «Довелось-таки...» у поєднанні з експресивними домінантами, що увиразнюють рабське буття: «байдаки таскати»; «камінь-вугіль цюкать»; «не шоломом – пригорщами пити...воду»; «бурлацькії шмати прати...».

Яскравим прикладом авторитетного слова постає вірш «Вийшла в поле руська сила...». Загалом у творах циклу «На старі теми» художні образи чи деталі із чужих текстів ставали поштовхом до творення свого тексту. Таким способом народжувався текст, що радикально відрізнявся від свого «предка». Висловлене особливо стосується діалогу «Слова...» і Франкового вірша «Вийшла в поле руська сила...». Автор (у третій особі) розгортає хід «руської сили» у минулому часі, а у першій особі у формі теперішнього («ми») з'ясовує її оборонну позицію. Таке комбінування форм розраховане на занурення читача у сучасність. Коли йдеться про сучасність, суб'єкт свідомо вживає у вірші «Вийшла в поле руська сила...» згрубілі вислови чи навіть побутовізми: «Та й не пень ми дерев'яний, / Щоб терпіти стид і рани, / Поки нас граблями чешуть, – / А лисиці в полі брешуть» [13, т. 3, с. 157].

Припускаємо, що аплікація зі «Слова...» («А лисиці в полі брешуть») повторюється у вірші п'ять разів не лише для ритмічних ефектів, а підпорядкована ідейній меті, вищій «істоті вірша» (А. Крушельницький). Епіграф «Лисиці брешуть на червоні щити» надає поезії глибинного смислу. Лисиці – алегоричний образ. І. Франко часто вдавався до алегорій. У названому вірші лисиці (зовнішні вороги) діалогізують у свідомості автора з «руською силою» – домінантою, яка у циклі «На старі теми» набирає емоційної сили. Лисиці не тільки хитро-підступні – з біологічної точки зору вони ще й лякливі, бояться «сили».

Франкові зацікавлення «лисячою» стратегією засвідчує «Лис Микита» (1890). У цьому різновекторному і поліфункціональному творі, який проектувався на тогочасне суспільство, Лис Микита зізнається, що лиси «силою не годні», тому їхньою підмогою є «іншим сіті наставляти». Звідси у деяких перекладацьких версіях «Слова...» лисиці не тільки «брешуть» чи «лають», а «тявкають». Стосовно тексту аналізованого вірша, то лисиці від багаточисельного війська повинні би триматись на віддалі. У ньому ж маємо п'ятикратне повторювання про зустріч «сили» і лисиць у тому ж таки полі. Тут не треба оминати специфіки поетики творів давньоруської літератури, особливо «Слова...». В її основі лежало повторювання як певний естетичний феномен. Те, що воно не є звичайним стилістичним засобом, підтверджують дві останні строфи поезії. У п'ятій

«руська сила» набуває образності. Це щити, тобто метонімія. Вони завдали лисицям «жаху», коли виступили «з краю в край з одного маху». Тут же маємо момент пізнання уже відомого – тяглість «руської вольниці» («козацтво, гайдамацтво»). Збірні іменники є лінгвістичними знаками сили, а фактично ідеї єдності. В останній строфі несподівано з'являється, замість «лисиці», гнівно-саркастичне «виплоди яскині», які «...Огню зубами крешуть, / На щити червоні брешуть» [13, т. 3, с. 157]. Франкознавець В. Корнійчук слушно спостеріг, що у вірші «Вийшла в поле руська сила...» чітко виражена «традиційна і незмінна оборонна доктрина» [7, с. 143]. Не викликає сумніву, що автор бажає більшого, ніж оборонятись, бажає перемогти, що підтверджує епіграф попередньо аналізованого вірша «І досі нам сниться». Йому, як й Ігореві, «любо испити шоломомь Дону».

Ідея єдності нації потребувала недвозначного апелювання до сучасників, щоб викликати протест проти «орд». Таку функцію виконує експресивний знак «труна» у виразі з оксюморонним забарвленням: «живим труну нам тешуть». Цей знак з однозначним і безпосереднім зоровим враженням набуває деякої асоціативної ускладненості в останній строфі: «...Навіть тіні / Тих великих мар донині / Страшно виploдам яскині...» [13, т. 3, с. 157]. Трансформація труни у «великі мари» – це той інтертекстуальний обертон, що увиразнює ідею і надає творчості оптимістичного пафосу. Тут знову на перший план виходить авторитетне Слово. Мари – це євангельська алюзія. Перебуваючи у місті Наїн, Христос побачив, як виносили мари з мертвим тілом сина вдови. Господь змилювався над матір'ю і «приступивши, доторкнувся до мар... Тоді Ісус сказав: «Юначе, кажу тобі, встань! І мертвий підвівся...» [Лк, 14–15]. Автор, як бачимо, вдається у вірші до діалогу різних видів письма задля оптимістичного його вивершення. Якщо слово «труна» надає максимального експресивного забарвлення, то «мари» – увиразнює ідейний зміст. Кожне із них не обмежується сферою аналізованого вірша, а вступає у зв'язок із ширшими системами.

Висновки. Зацікавлення І. Франка пам'яттевою проблематикою найінтенсивніше проявилось у циклі «На старі теми» (збірка «Semper tūo»). Внаслідок міжтекстової взаємодії творів давньоруського письменства (найперше «Слова о полку Ігровім», Святого Письма, Франкової літературно-культурної філософії) постає нове літературне буття, яке можна означити як пам'ять-діалог. Цей діалог дає об'єктивний матеріал для розшифрування глобального внутрішнього світу суб'єкта, а звідси і його інтертекстуальної стратегії, точніше історичного «зміслу». Історико-пам'яттеві зв'язки із творами давньої літератури, активізація навірення до ідеї Книги як рятівного «архіву історії» сформували домінуючу єдність

естетики та послідовної націєтворчої стратегії. Активне звернення І. Франка до «Слова о полку Ігоревім» чинило помітний вплив на нього як на письменника (це найбільшою мірою помітно саме у циклі «На старі теми» – більшість віршів написані на мотиви «Слова...»). Свідомість автора-суб'єкта підтримують пам'ять далекого минулого, мотиви Святого Письма і давньоруської поеми. Твори циклу, що спрямовані в майбутнє, відзначаються художньо-смысловим дистанціюванням від першотекстів. У них сформований ряд-діалог: пам'ять – слово – авторитетне Слово – Книга – Святе Письмо – історичний «змисл».

Література:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. К. : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Грицак Я. Подолати минуле : глобальна історія України. Київ : Портал, 2022. 432 с.
3. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014) : підґрунтя, послання, реалізація, результати. К. : «К.І.С.», 2017. 1136 с.
4. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. Київ : Основи, 1993. 123 с.
5. Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : Матеріали міжнар. наук. конф. Львів : Світ, 1998. 872 с.
6. Констанкевич І. Українська проза першої половини ХХ століття: автобіографічний дискурс. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 420 с.
7. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка : горизонти поетики. Львів : Львів. ун-ет ім.І.Франка, 2004. 488 с.
8. Культура історичної пам'яті : європейський та український досвід / за заг. ред. Ю. Шаповала. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2013. 600 с.
9. Література. Теорія. Методологія / упорядкування і наукова редакція Данути Уліцької ; переклад з польської С. Яковенка. Київ : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 543 с.
10. Нагорна Л. Історична пам'ять : теорії, дискурси, рефлексії. К. : ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАН України, 2012. 328 с.
11. Нахлік Є. Віражі Франкового духу : Світогляд. Ідеологія. Література. Київ : Наукова думка, 2019. 638 с.
12. Тихолоз Б. Філософська лірика Івана Франка : Діалектика поетичної рефлексії. Львів : Львівське відділення Ін-ту л-ри ім.І.Франка, 2009, 319 с.
13. Франко І. *Зібрання творів* : У 50 т. К. : Наукова думка, 1976–1986.

References:

1. Assman A. (2012). Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pam'iaty [Spaces of remembrance. Forms and transformations of cultural memory]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
2. Hrytsak Ya. (2022). Podolaty mynule : hlobalna istoriia Ukrainy [Overcoming the past: a global history of Ukraine]. Kyiv: Portal [in Ukrainian].
3. Hrytsenko O. (2017). Prezydenty i pam'iat. Polityka pam'iaty prezydentiv Ukrainy (1994–2014): pidgruntia, poslannia, realizatsiia, rezultaty [Presidents and memory. Memory

policy of the presidents of Ukraine (1994–2014): foundations, messages, implementation, results]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

4. Zabuzhko O. (1993). *Filosofiia ukrainskoi idei ta yevropeyskyi kontekst: frankivskyi period* [The philosophy of the Ukrainian idea and the European context: the Franko period]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

5. Ivan Franko – pysmennyk, myslytel, hromadianyn : Materialy mizhnar. nauk. konf. (1998) [Ivan Franko – writer, thinker, citizen: Proceedings of the international scholarly conference]. Lviv : Svit [in Ukrainian].

6. Konstankevych I. (2014). *Ukrainska proza pershoi polovyny XX stolittia : avtobiohrafichniy dyskurs* [Ukrainian prose of the first half of the twentieth century: autobiographical discourse]. Luts'k: Vezha-Druk [in Ukrainian].

7. Korniiichuk V. (2004). *Lirychnyi universum Ivana Franka : horyzonty poetyky* [The lyrical universe of Ivan Franko: horizons of poetics]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

8. *Kultura istorichnoi pam'iaty : yevropeyskyi ta ukrainskyi dosvid* (2013) / za zah. red. Yu. Shapoval [Culture of historical memory: European and Ukrainian experience / ed. by Yu. Shapoval]. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa [in Ukrainian].

9. *Literatura. Teoriia. Metodolohiia* (2006) / uporiadkuvannia i naukova redaktsiia Danuty Ulitskoi; pereklad z polskoi S. Yakovenka [Literature. Theory. Methodology / compiled and scientifically edited by Danuta Ulitska; translated from Polish by S. Yakovenko]. Kyiv: Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylianska akademiia" [in Ukrainian].

10. Nahorna L. (2012). *Istorychna pam'iat: teorii, dyskursy, refleksii* [Historical memory: theories, discourses, reflections]. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

11. Nakhlik Ye. (2019). *Virazhi Frankovoho dukhu : Svitohliad. Ideolohiia. Literatura* [The turns of Franko's spirit: worldview. Ideology. Literature]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

12. Tykholoz B. (2009). *Filosofska liryka Ivana Franka: Dialektyka poetychnoi refleksii* [Philosophical lyrics of Ivan Franko: dialectics of poetic reflection]. Lviv: Lvivske viddilennia Instytutu literatury im. I. F. Franka [in Ukrainian].

13. Franko I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv : U 50 t.* [Collected works: In 50 vols.]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026